

Občanská společnost

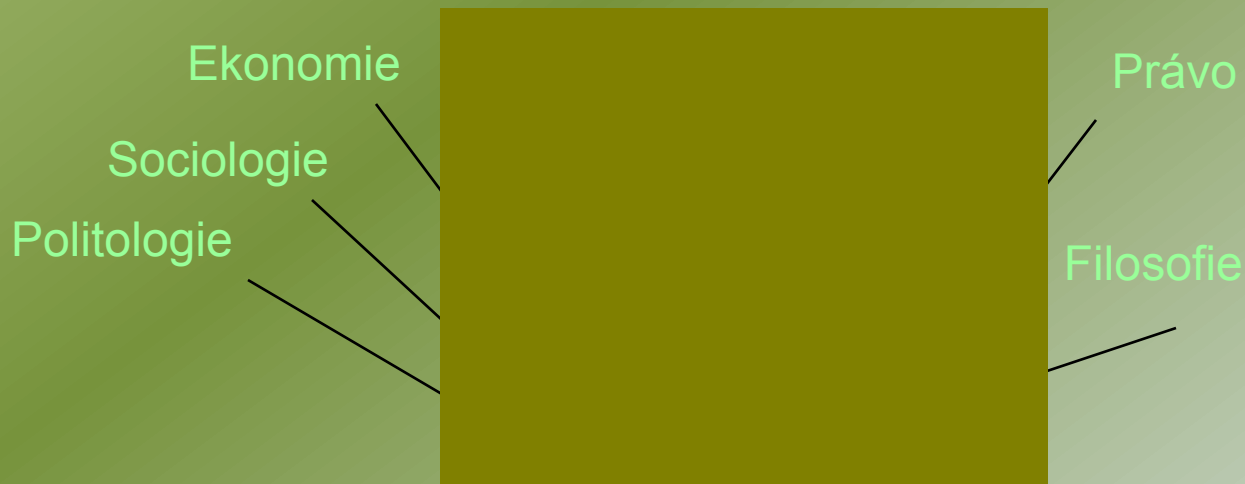
Alena Řiháková

jaro 2011

alkari@centrum.cz

Studium občanské společnosti

- **Multidisciplinární** přístup: antropologie, ekonomie, filosofie, politologie, právo, sociologie,...
- Antropologie využívá **transdisciplinární** přístup ☞ tj. poznatků různých vědních oborů.
- Nejasná terminologie spojená s různými přístupy, pojetími a názory.

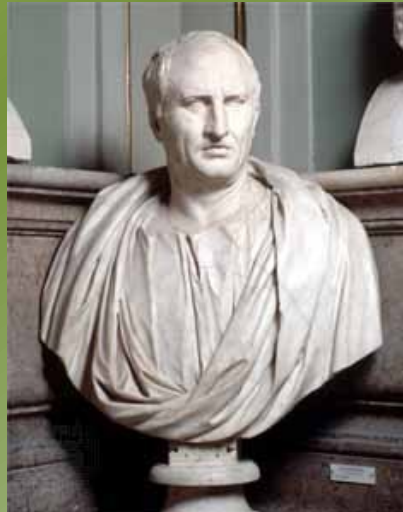

Historie pojmu

- **Antika-konec 18. století:**

Termín občanská společnost (lat. *civilis societas*) synonymem městské politické společnosti či státu.

Tento význam vtisknut M. T. Cicerem (106-43 př. n. l.), znovu užíván kolem roku 1400.

<http://original.britannica.com/eb/article-9082616/Marcus-Tullius-Cicero>

Koncept občanské společnosti

- V **pozdně novověkých koncepcích** je pojem občanské společnosti protikladem necivilizovanosti (vlastní despotickému a hypotetickému přirozenému způsobu vlády) – opakem je stav vlády práva, vztahy a spory jsou upraveny právem, převládá slušnost a občanské partnerství.
- Občanská společnost: městský způsob života, aktivní občanský život, obchodní dovednosti, výrazný morální náboj a etická sféra života.
- Klíčové je **oddělení občanské společnosti od státu**.
- Na přelomu 19./20. století se občanská společnost **odděluje a distancuje i od trhu** a jeho negativních souvislostí

Koncept občanské společnosti

- Význam dobrovolné, spontánní činnosti občanů ve veřejném zájmu začal vystupovat do popředí v 19. století...
- souvislosti:
 - růst moci státu (po VFR)
 - industrializace (spojena s hmotnou i mravní bídou)
 - sekularizace (Armáda spásy-
křesťanský základ, nicméně vlastní, na církvi nezávislá organizace)
 - národní hnutí (České prostředí, kde národ nemá svůj stát).

<http://18-stoleti.navajo.cz/>

http://blogs.princeton.edu/writingart2/archives/2004/11/page_one.html

Společnost

Modernizace, urbanizace

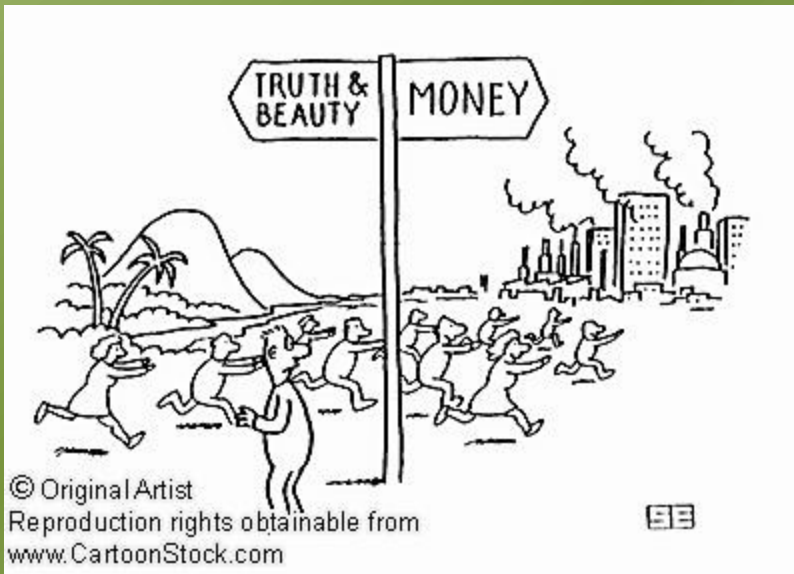
Mobilita

Na státu nezávislá hospodářská moc Zhroucení tradičních struktur místní organizace

Stmelování společnosti na základě
veřejné společné komunikace
Nosič: jazyk

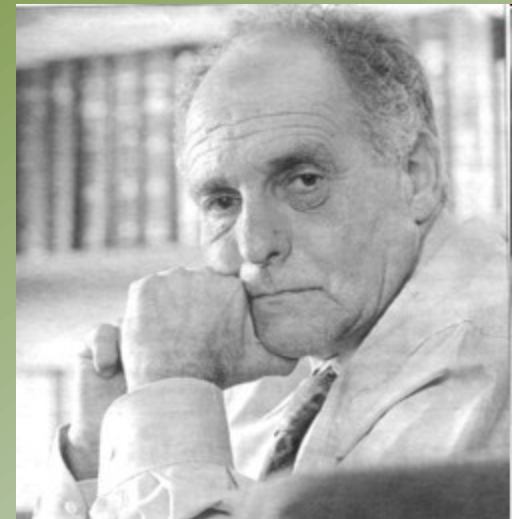
A/ národní a jazykově homogenní státy
☞ posílení demokratických tendencí

B/ „nové národy“ se organizují mimo stát
☞ cíle: nejdříve kulturní a jazykové...
Poté politické

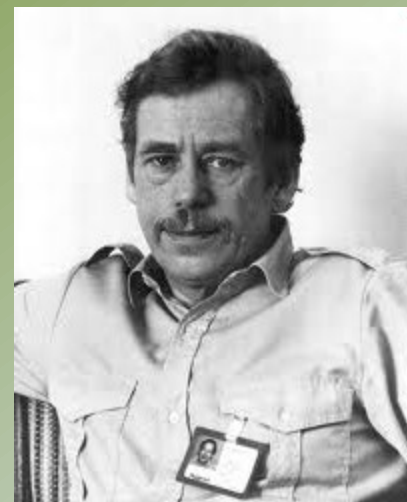
Koncept občanské společnosti

- **Sociokulturní:**
- Občanská společnost, dle **generalistů**, představuje celou společnost či politický systém, který je spojen s určitými rysy (například volným trhem, kultivovanými vztahy mezi lidmi). Představiteli tohoto proudu jsou například Ernest Gellner (1925–1995), Victor Pérez-Díaz.

<http://www.phillwebb.net/topics/society/Gellner/Gellner.htm>

- **Maximalisté** jsou představiteli tzv. deštníkového konceptu (umbrella-like concept), dle kterého je občanskou společností vše, co stojí mimo stát a rodinu, tedy i veřejné mínění, politické strany, vysoké školy atd.. Občanská společnost potřebuje trh jako civilizující prostředek. Trh posiluje sebevědomí, učí toleranci a smyslu pro pluralitu. Občanská společnost je podobně jako i jiné sféry oblastí egoismu, individuálního sobectví a svobodného naplňování soukromých cílů. Nicméně spolu s odpovědností a občanským sebeuvědoměním vytváří dynamickou podporu. Zástupci tohoto pojetí v českém prostředí jsou Charles Taylor (*1931), Petr Pithart (*1941) či Václav Havel (*1936).

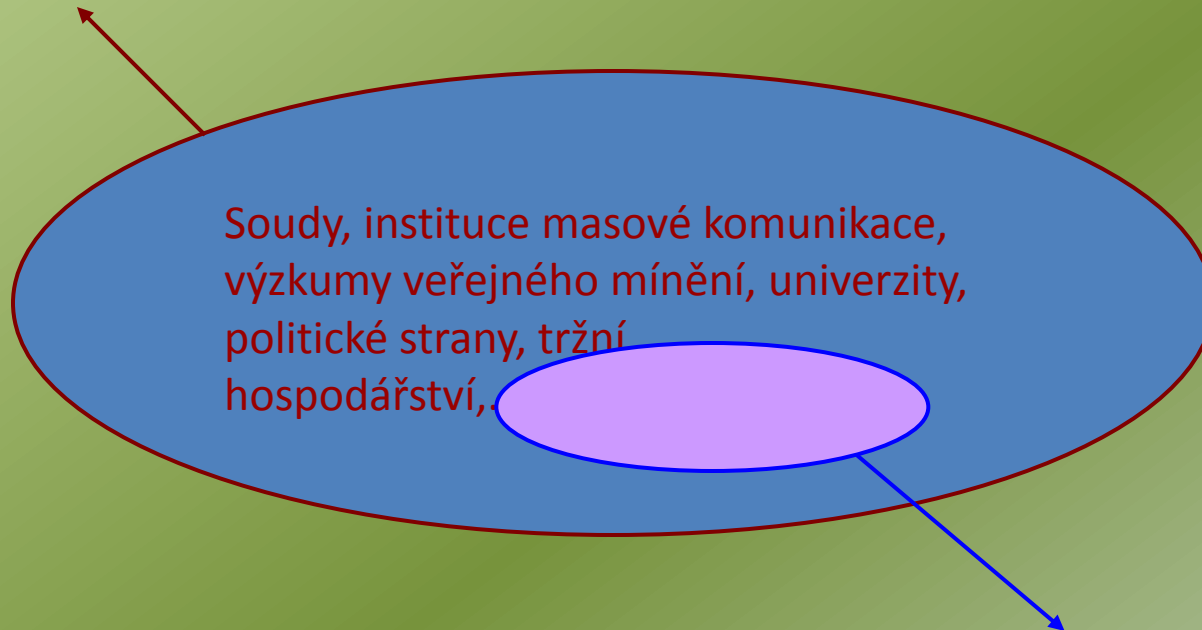

Minimalisté („*Občanská společnost u těchto autorů označuje především doménu kulturních předpokladů, zažitých tradic, hodnot a norem, implicitně sdílených způsobů a mravů, jež podmiňují myšlení i jednání každého člena společnosti. Občanská společnost je zde synonymem hodnotového konsensu, rozvinuté komunity, jež je svázána těsnou sítí interpersonálních vztahů loajality, závazků a solidarity....*“ OS: odlišení od státu, ekonomiky a sfér, které neposkytují oporu pro vzájemnou solidaritu. Navazují na Alexise de Tocquevilla a Antonia Gramsciho. Tento přístup je využit pro vymezení antropologie občanské společnosti (Jeffrey Alexander). Současní levicoví autoři: Habermas .

Ekonomické čili redukcionistické pojetí – současné podoby: levicové (socialismus, komunismus-beztrždní znamená bezkonfliktní), kapitalistické (minimalizace role státu, svoboda volby). Marx: OS výsledkem historického vývoje, stát je donucovací instituci, která odráží a rozvíjí konkrétní, historicky dané zájmy občanské společnosti.

Maximalisté, OS: synonymum nestrannosti, nositelka univerzálních a transcendentních hodnot. Trh jako civilizující prostředek, OS nemyslitelná bez trhu. Trh posiluje sebevědomí, učí toleranci a smyslu pro pluralitu. Všechny velké organizace usilují o moc a vliv. OS je také oblastí egoismu, individuálního sobectví a svobodného naplňování soukromých cílů, nicméně je-li spojeno s odpovědností a občanským sebeuvědoměním dynamická podpora. OS je konkurenční vůči demokracii.

Minimalisté

Sociologie, představitelé NNO: termín občanský sektor, občanská sféra

OS je protikladem státu a trhu, kteří nepodporují solidaritu a občanský étos. Odmítají taktéž církevní instituce. Hlavní formy OS: dobrovolné asociace a sociální hnutí.

Terminologie

- **Třetí sektor:** kromě státu a trhu máme třetí sektor
- **Neziskový sektor:** nevýdělečný; zásada nerozdělování zisku; *not for profit* nezaměřené na zisk
- **Nestátní neziskový sektor:** oblast mimo stát a trh
- **Nevládní:** z angl. *non-governmental* , dříve označení mezinárodních občanských sdružení při OSN – lépe nestátní
- **Nezávislý sektor:** užívání ve VB
- **Dobrovolnický sektor:** užívání v USA, podtrhuje dobrovolný aspekt OOS

Terminologie

- **Občanská společnost** = občanský sektor + neformální občanské aktivity + hodnoty, normy, zvyklosti (občanský sektor = organizovaná občanská společnost).
- **Občanský sektor:** Vychází ze sektorového rozdělení národního hospodářství; ekonomický pohled.

Klíčové termíny

Národní hospodářství

Ziskový (tržní) sektor (a.s., s.r.o., v.o.s.,...)
*Hlavní motiv: zisk.
Tržní mechanismus.*

Neziskový (netržní) sektor

Sektor domácností
Neziskové, neformální, soukromé.

Sektor nestátní (třetí sektor)

Sektor veřejný
Rozhoduje se v něm veřejnou volbou, podléhá veřejné kontrole, řízen veřejnou správou, financování: veřejné finance. PO (příspěvkové organizace)

Pokuste se vymyslet konkrétní příklady institucí jednotlivých sektorů.

Etapy vývoje české občanské společnosti

Od poloviny 19. století-1938

Od poloviny 19. století-1918 Rakouské období

1918-1938 První československá republika

1938-1989

Totalitní režimy

Po roce 1989 - současnost

Od poloviny 19. století-1918. Utváření občanské společnosti

- Existence podmínek pro rozvoj občanských principů ze strany státu: chybí přirozený vztah OS ke státu (strach – ohrožení národů).
- Oproti této situaci většina občanských společností západní Evropy vznikala v emancipaci vůči konsolidovanému národnímu státu.
- Odstup od šlechtické elity během utváření moderního národního státu - nekritičnost v absolutizaci národních hodnot.
- **Občanský princip v emancipaci české společnosti – spíše národní princip**
- Česká společnost se **emancipovala vůči státu – ne-liberálně/ na národním principu!** (chybí názorová a zájmová pluralita, jde o boj dvou etnik, a proto snaha o jednotné vnitroskupinové jednání)

Spolkové tradice

V letech 1895-1951 evidoval tzv. spolkový katastr pražského policejního ředitelství na území Prahy celkem 18 000 spolků a jim na roveň postavených organizací a sdružení.

V roce 1893 více než 2000 nadačních institucí

Do r. 1848: vliv osvícenství, romantismu a národního hnutí

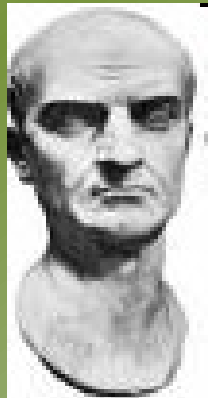
- **Tajné spolky** (svobodní zednáři-mezinárodní propojení, volnomyšlenkářství/absolutismus)
- **Učené společnosti** (Královská česká společnost nauk)
- **Spolky hospodářské k povznesení produkce** (Společnost orby a svobodného umění v Království českém)
- **Dobročinné organizace zřizující ústavy, podpůrné a pojišťovací spolky**
- **Mecenášské spolky**

Spolkové tradice

Mecenášské spolky

- **Gaius Cilnius Maecenas** 70-8 p.K., důvěrník císaře Augusta; podporoval umění: Publius Vergilius Maro, Quintus Horatius Flaccus či Sextus Propertius
- **František Antonín hrabě Špork** (1662-1738): Myslivecký řád sv. Huberta; Petr Brandl, Matyáš Braun,
- **Josef Hlávka** - překlad Shakespeara, Aleš, Vrchlický, Zeyer, Dvořák, Sládek, Hynais; **Hlávková nadace** (1904 poslední vůle, 1908-2008)
- Vzdělávací a kulturní instituce (Maticе česká, Královská česká společnost nauk...) spolufinancované nadačními aktivitami

www.britannica.com

www.veda.cz/article.do?articleId=21019

- 1720: Jan Petr Straka hrabě z Nedabylic odkázal majetek na výstavbu internátu vzdělávajícího chudé syny ze šlechtických rodin – postaven až na konci 19. století: *Strakova akademie*, 30. léta 20. století majetek státu, od roku 1945 sídlo Vlády.
- Od poloviny 19. s...
světském a nenák...
- 1818 *Vlastenecké*
Čechách).
- 1831 *Matice česká*
psaná odborná lit...
- 1833 *Jednota ku p...*
české podnikatels...
- 1845 *Měšťanská*...
- 1861 *Hlahol*, 186...
- 1863 *Umělecká b...*
- Polarizace národn...

1848 porevoluční neoabsolutismus

- Apolitizace spolků
- Jediný povolený národnostní spolek: Sbor pro zřízení českého Národního divadla v Praze 1850)
- Hospodářské, okrašlovací a charitativní spolky

Rozpad bachovského absolutismu 1860/1

1867 Liberální spolkový zákon

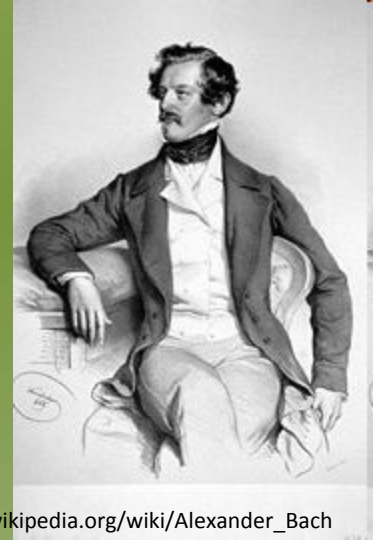
- Potravní spolky, dobrovolné hasičské sbory, Klub českých turistů

70. léta 19. stol. radikalizace dělnického hnutí

- Dělnické odbory

40% spolků v celé monarchii na českém území.

Spolkový život do roku 1918 spíše náhrada státu než prvek (obsah OS) vyvažující stát, etnická hlediska.

http://cs.wikipedia.org/wiki/Alexander_Bach

- Od 60. let 19. století:
- Tělovýchovné a vlastenecké spolky, ženské spolky: *Americký klub dam 1865* (Vojtěch Náprstek a Karolína Světlá); 1871: *Ženský výrobní spolek* (zaměstnání a obživa vdovám padlých vojáků), Eliška Krásnohorská: *Spolek pro ženské studium Minerva* (založil první dívčí gymnázium v Rakousku-Uhersku).
- 1864: Velvary dle německého vzoru založily *dobrovolný hasičský sbor* (a následovaly další)

1918-1938

- Hospodářská prosperita, politické authority-osobnosti (Masaryk, Švelma)
- Poválečné uspořádání ve jménu národa/Němci-3miliony. Právo menšin ve státoprávním smyslu bylo odepřeno, pouze občanská práva jednotlivcům - mezera demokracie.
- Nepružnost systému (politická elita stejná jako před válkou)/generační proces.
- 30.léta-hospodářská krize-prohloubení nacionální polarity čes. a něm. hospodářského prostředí.
- OS: vazba na politické strany, uplatnění svého vlivu a zájmu-symbióza.

Spolková tradice

Po roce 1918: do popředí zájmové hledisko

- Hospodářská krize – význam charitativních a humanitárních orga
- Nadační instituce – studentské nadace četné za monarchie, socialistický režim přežila jen nadace Nadání Josefa, Marie a Zdeňky Hlávkových.
- Dělnická hnutí
- Legionářské spolky (Československá obec legionářská)
- Studentské a podnikatelské spolky
- Spolkové organizace bezvěrců
- Mládežnické hnutí (Svaz české mládeže socialistické)
- 1921 Armáda spásy

<http://www.luzicke-hory.cz/historie/index.php?pg=clopomc>

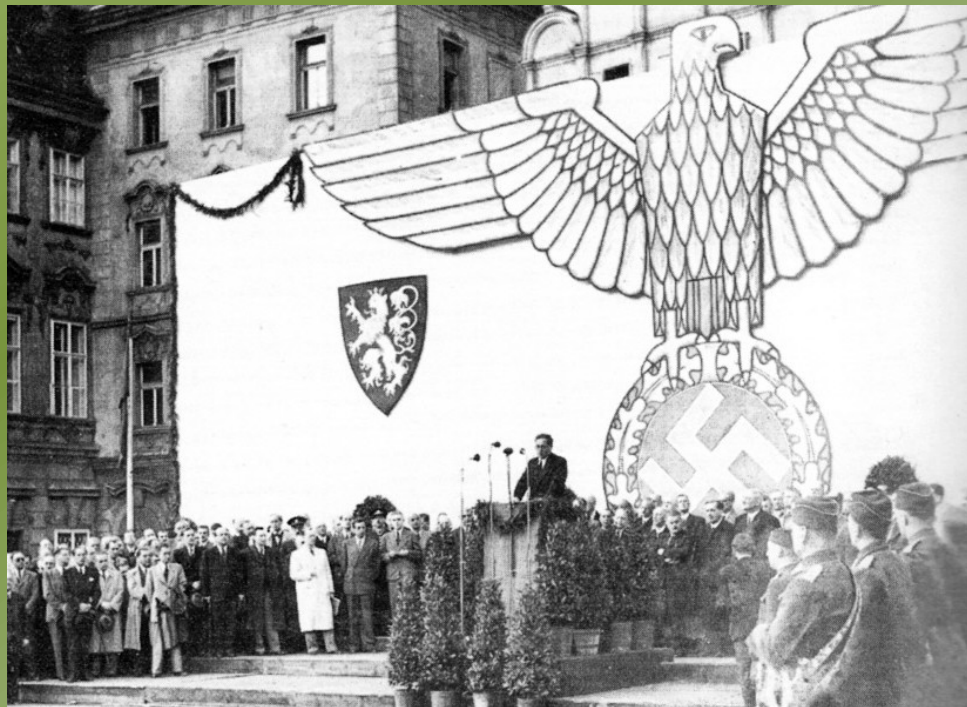
- Zahraniční vlivy: 1914 *Junák* (navazuje na skautské hnutí v Británii a USA).
- 1919 ČČK (předsedkyně dcera prezidenta Alice Masaryková).
- 1919 Masarykova liga proti tuberkulóze

1938-1989

- Totalitní režimy, struktura OS ničena ve jménu národa a proletariátu
- Nacistická okupace, spolky okamžitě či postupně rozpuštěny
- Předváleční příslušníci spolků (Sokol, Junák) – protinacistický odboj
- *Národní odborová ústředna zaměstnanecká, Radost ze života* (sdružování občanů v souladu s idejemi)

1938-1989

- **Po roce 1948**
- **Národní fronta** – zastřešuje sdružení, zájmová sdružení politizována, organizovanost občanů značná...
- Společnost: stát „vnucen“,
A/ obrat do soukromí, ochrana a kultivace národních, náboženských hodnot, tradic, symbolů.
- B/ znehodnocení veřejné sféry a politiky - vlastní veřejná sféra mimo oficiální politiku státu - po r. 1989 přecenění politiky jako hledání dobra, pravdy, panství odborníků, vědy a odbornosti...
- Období přetrvala pouze **Hlávkova nadace**.
- V šedé zóně mezi oficiální mocí a společností: ekologická oblast: 1974: *Hnutí Brontosaurus*, 1979: *Český svaz ochránců přírody*
- *Charta 77: Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných (VONS) 1978*

Typologie organizací

- **Z hlediska členství:**

Členské organizace (o. s., družstva, odbory), mají institut členství a členskou základnu.

Nečlenské organizace (nadace, NF, o. p. s.), nemají členy ale pracovníky a členy správních orgánů.

- **Z hlediska typu činnosti:**

Servisní (poskytují služby členům i nečlenům, soc., zdravotní a vzdělávací)

Zájmové (členům i klientům nabízí realizaci zájmů, sebevyjádření, trávení volného času)

Advokační (veřejná obhajoba zájmů členů, skupin obyvatelstva...)

- **Z hlediska prospěšnosti:**

Vzájemně prospěšné

Veřejně prospěšné

Právní formy OOS

- Občanská společnost:

Organizovaná

Neorganizovaná (občanské iniciativy...)

Právní formy:

Občanské sdružení

Nadace

Nadační fond

Obecně prospěšná společnost

Evidovaná právnická osoba církve

Strukturálně-operacionální definice NNO (Anheier a Salamon)

- **Organizované** (institucionalizace struktury: zřizovací listina, organizační struktura)
- **Soukromé** (institucionálně oddělené od vlády, nikoli od státních financí!, které jsou pro ně velmi významné)
- **Nerozdělující zisk vlastníkům** (veškeré zisky jsou vloženy zpět do činnosti)
- **Samosprávné** (vnitřní struktura a stanovení řídicích a kontrolních kompetencí)
- **Dobrovolné** (v různé intenzitě)

Občanské sdružení

- Zákon č. 83/1990 Sb., o sdružování občanů.
- Registrace MV ČR (registrační princip: registrační orgán prověřuje podklady pro zápis a zákonnost).
- Návrh na registraci podává tříčlenný přípravný výbor (alespoň jedna osoba musí být starší 18 let): **stanovy** (stanoveny výborem, podepsány a dvojí provedení na MV).
- Zánik: Dobrovolným rozpuštěním nebo sloučením a jiným sdružením, pravomocným rozhodnutím MV.
- Příklady: Rybáři, včelaři, ČČK, myslivecká sdružení, tělovýchovné jednoty...

Občanské sdružení

- Stanovy: název, sídlo, cíl činnosti (není omezen), podmínky vzniku členství a práva a povinnosti členů sdružení, orgány sdružení, způsob jejich ustanovování, určení orgánů a funkcionářů oprávněných jednat jménem sdružení, ustanovení o registračních jednotkách, zásady hospodaření.
- MV může registraci odmítnout dle § 8 ZSO.

Statistika počtu nestátních neziskových organizací v letech 1990 - 2008

Nestátní neziskové organizace	Občanská sdružení	Nadace	Nadační fondy	Obecně prospěšné společnosti	Evidované právnické osoby	Organizační jednotky sdružení
1990	3 879					
1991	9 388					
1992	prosinec 16 393	prosinec 1 661				
1993	prosinec 21 894	prosinec 2 788				
1994	prosinec 24 978	prosinec 3 800				
1996	prosinec 28 814	listopad 4 263				
1998	březen 27 807	březen 4 392		březen +1		
1997	březen 30 297	prosinec 6 238		březen 62		
1998	listopad 38 048	listopad +66	listopad +71	listopad 128		
1999	léto/podzim 38 072	prosinec 272	prosinec 895	prosinec 580		
2000	květen 42 302	květen 282	květen 736	květen 557		
2001	listopad 47 101	listopad 299	listopad 784	listopad 701		
2002	říjen 49 108	říjen 330	říjen 825	říjen 782	říjen 4 786	říjen 30 547
2003	listopad 60 997	listopad 350	listopad 858	listopad 884	listopad 4 948	listopad 31 508
2004	prosinec 63 308	prosinec 382	prosinec 898	prosinec 1 038	prosinec 4 827	prosinec 32 020
2006	prosinec 64 983	prosinec 388	prosinec 925	prosinec 1 158	prosinec 4 806	prosinec 33 178
2008	prosinec 68 347	prosinec 380	prosinec 992	prosinec 1 317	prosinec 4 484	prosinec 28 888
2007	prosinec 81 802	prosinec 390	prosinec 1048	prosinec 1 488	prosinec 4 448	prosinec 29 378
2008	červen 83 773	červen 404	červen 1073	červen 1 557	červen 4 384	červen 29 530

* Zákon č. 248/1995 Sb., o obecně prospěšných společnostech vstupují v platnost 1. ledna 1996

** Zákon č. 227/1997 Sb., o nadačních a nadačních fondech vstupují v platnost 1. ledna 1998

Zdroj: Český statistický úřad, Albatros - Přemysl mondor

Základní teorie neziskových organizací

- **Teorie informační asymetrie**
- Spotřebitelé postrádají dostatek informací k dokonalému posouzení kvality statků a služeb, které nakupují (či jsou nuceni spotřebovat) spotřebitelé hledají záruky čestného jednání.
- Kontrolní mechanismus u NNO je nahrazen vyšší vzájemnou **důvěrou** mezi stranami.

Nestátní nezisková organizace

Důvěra (nejde o zisk)

Základní teorie neziskových organizací

- **Teorie státu blahobytu**
- Třetí sektor je „na ústupu“, neboť se zdokonalují a rostou tržní vztahy a roste odpovědnost státu.

Základní teorie neziskových organizací

- **Teorie vzájemné závislosti**
- Stát využívá rychlejších reakcí NNO na potřeby lidí a jejich schopnosti získat veřejnou podporu a zájem.
- Druhým důvodem je „selhání neziskových organizací“:

Filantropická nedostatečnost (nedostatečné zdroje)

Filantropický paternalismus (míjení se potřebami na straně poptávky, rozhodování za klienta, nepodpoření samostatnosti a sebedůvěry)

Filantropický amatérismus (neodbornost, nízká kvalifikace)

Filantropický partikularismus (ani neziskové organizace v dostatečné míře a kvalitně nemohou pokrýt všechny existující potřeby)

Stát **Nestátní neziskové organizace**

- REKTOŘÍK, J. (2007): Organizace neziskového sektoru. Praha: Ekopress, ISBN 978-80-86929-25-5. s. 23–32.
- SKOVAJSA et al. (2010): Občanský sektor. Organizovaná občanská společnost v české republice. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-681-0. s. 62–109.
- Dohnalová, M., Malina, J., Müller, J. (2003): Občanská společnost: Minulost – současnost – budoucnost. Panoráma biologické a sociokulturní antropologie. Modulové učební texty pro studenty antropologie a “příbuzných oborů”. Brno: NADACE UNIVERSITAS V BRNĚ – AKADEMICKÉ NAKLADATELSTVÍ CERM V BRNĚ – MASARYKOVA UNIVERZITA V BRNĚ - NAKLADATELSTVÍ A VYDAVATELSTVÍ NAUMA V BRNĚ. ISBN 80-7204-278-5.
- Hyánek, V. (2004): Ekonomika neziskových organizací. DSO. Brno: ESF MU. ISBN 80-210-3501-3.
- Kohoutek, Rudolf, Štěpník, Jaroslav, Ocetková, Irena (1998): Základy sociální psychologie. Brno: CERM. ISBN 80-7204-064-2.
- Škarabelová, Simona a kol. (2002): Když se řekne nezisková organizace. Příručka pro zastupitele krajů, měst a obcí. Brno: ESF MU. ISBN 80-210-3031-3.
- Slovník antropologie